

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

H. Hejselbjerg Paulsen:

Hans Andreas Kier – en glemt nordslesvigsk kunstner

Poul Kürstein:

Nogle enkeltheder i passionsalteret i Slesvig domkirke

Hans Adolph Brorsons visitatsindberetninger

Christian Maibøll:

Minder om St. Peters dag i gammel tid

F. S. Grove-Stephensen:

Havde Sønderborg en byret?

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

NUMMER 2 · 1. FEBRUAR 1961 · 37. ÅRGANG

HANS ANDREAS KIER

En glemt nordslesvigsk kunstner

Af sognepræst H. Hejselbjerg Paulsen, Fjelstrup

I vor tid er portrættet i miskredit. Det hænger vel sammen med, at vor tid er så nøjsom. Man nøjes med fotografiets mekaniske gengivelse, og mange mennesker har derfor glemt, hvad et portræt overhovedet er. Det er et *menneskes* opfattelse af et andet menneske, det udsigelige, som i den kunstneriske tegnings fuldkomne og suveræne sprog taler til os. Ikke en mekanisk produktion af en side, et øjeblik, en flad forkortning af et udtryk, men en levende fortolkning, et vidnesbyrd i et kunstværk, der fortæller om en samtidig betragtning af den portrætterede.

I første halvdel af 18. århundrede havde portrætkunsten flere betydelige udøvere i Sønderjylland. Miniaturen har hjemme i tiden ca. 1750–1850 og blev efterhånden et bredere publikums eje. Århundredet var de ømme venskabs tid, hvor ord ikke var nok, men hvor et souvenir d'amitié med giverens portræt blev en nødvendig del af venskabsforsikringen. Det blev derfor almindeligt selv på landet at lade sig portrættere. Gårdmand *Hans Peter Feddersen* (den ældre) fra Stedesand (født 1788) har f. eks. alene i årene 1815–56 udført 5816 portrætter af fyrster (deriblandt 2 af kong Christian VIII), ministre, amtmænd, officerer, gejstlige, bønder, håndværkere, altså af folk i alle stænder. Feddersen blev boende på sin lille gård i Snattebøl og afviste flere ærefulde tilbud, hans ledetråd var: »Sei anspruchslos deinen Bedürfnissen, aber nicht deinen Leistungen gegenüber«. Hans søn, Hans Peter Feddersen (den yngre), død 1941, regnes i dag i Tyskland for en af de store kunstnere. Mest kendt herhjemme er vel hans billeder af generalsuperintendent Kaftan i Slesvigs domkirke og af provst Kier i Tønder (nu i kirkemuseet).

Samtidig med Eckersberg, den store kunstner, kendt af alle, levede *Oluf Braren* på Føhr (født 1786 i Oldsum). Som kunstner ragede også han op, men alligevel er han først blevet »opdaget« i nyere tid (Wilh. Niemeyer, *Der Maler von Föhr. Lebensbeschreibung und Würdigung*, 1920). Braren virkede i 30 år som lærer på sin fødeø, hvor han døde som fattig substitut i 1839. I levende live blev han ikke vurderet efter fortjeneste.

Også brødrene *Ipsen* fra Oland, særlig Paul Ipsen (født på Oland 1746)

*Hans Andreas Kier.
Selvportræt.*

må nævnes i denne forbindelse som betydelige og meget benyttede portrætkunstnere.

Men også Nordslesvig har haft en lignende kunstner i dette tidsrum, hans navn er nævnt over disse linier. Da Kier synes fuldkommen glemt nu, er det ikke af vejen at samle det lidet, man ved om ham, til en lille mindeartikel. De få kunstnere, vor landsdel har haft i ældre tid, bør ikke glemmes helt. Også Kier valgte at leve sit liv i overensstemmelse med det vise romerske ord: »Den har levet vel, som levede skjult«. Men det medførte også, at han nu er glemt.

Hans Andreas Kier fødtes i Østerløgum 11. februar 1804 som søn af sognepræst Peter Kier og hustru Anna Kjestine f. Bonnichsen. Ved hans død i 1882 oplyser kirkebogen i Østerløgum om ham, at han »i 1826 kom på Kunstakademiet i København, hvor han viste megen talent, men foretrak at lære malerhåndværket i Flensborg«. I 1836 blev han i Tinglev viet til Anna Helene Johannsen (af den kendte farverslægt i Tinglev), det unge par tog til Løjtved, hvor Kier havde købt en gård. Her fødte hans hustru i 1837 en dødfødt søn og døde selv kort efter fødslen. I sorg herover solgte Kier gården og tog hjem til sin broder, gårdmand Johan Christian Kier i Østerløgum, hvor han levede resten af sine dage.

Den eneste kilde med oplysninger om Kiers uddannelse og første arbejder er faderens dagbog, som er bevaret fra august 1825 indtil hans død i januar 1834 (nu i Landsarkivet). Allerede den første indførsel fortæller: »1825, 4. August, Joh. Chr. gik til Apenrade for at hente Brev fra Hans Andreas, som rejste den 21. Juli, gik til Søes med Conrad Boysen fra Apen-

*Jørgen Hanssen. Degn i Ø. Logum.
Tegnet af Hans Andreas Kier.*

rade og kom til Kjøbenhavn 27. Juli.« Kier blev optaget på Kunstakademiet, og af dagbogen ses, at han (med afbrydelser) har opholdt sig i København indtil juli 1827. Fra studieårene er endnu bevaret hans håndskrevne »Udtog af Forelæsninger over Perspection, holden af Professor Hetsch« med omhyggeligt udførte geometriske profiler. N. L. Høyen har næppe fået større betydning for den unge kunstner, i hvert fald blev Kier ikke folkelivsmaler, men holdt sig overvejende for ikke at sige udelukkende til portrætkunsten. I 1827 rejste han først tilbage til København i april og forlod igen akademiet i juli, denne gang for stedse. I dagbogen hedder det: »Brev fra H. A. at han i denne Uge gaar med Skibslejlighed til Flensborg for at begive sig i Lære hos Ronnie.«

Ifølge en familietradition skal H. A. Kier ikke have haft høje meninger om sin kunstneriske evne, og da han i København kom til at stå ledig på torvet, bestyrkede det ham yderligere i den overbevisning, at han måtte vælge håndværket frem for kunsten. Men bag denne beslutning kan også ligge andre årsager. Den unge kunstner havde et sensibelt og meget følsomt sind, hvis stemninger let gled over i tungsind. Tiden var heller ikke de unge kunstnere særlig gunstig. I København måtte mange (selv Eckersberg) »for at opretholde Livet sysselsætte sig med mekaniske og tankeløse Arbejder, der søvndysser Geniet og sløvgjør dets luende Følelse for det sande Store.« Kier har opdaget, at det var vanskeligt for en kunstner at leve uden næringsssorger, og han har næppe været i besiddelse af det robuste gåpåmod og den udholdenhed, som ofte må bære den unge kunstner over kamp og miskendelse. Traditionen fortæller videre, at netop som han stod

*Digterinden Anna.
Miniature på Tønder museum.*

i begreb med at forlade hovedstaden, fik han et ærefuldt tilbud om at male en højststående person, men nu var terningerne kastet. Faderen nævner i sin dagbog ofte sønnens vanskeligheder, og de blev ikke mindre, selv om han sadlede om. F. eks.: (1829, 20/12) »H. A. saepe tristis ex hodie etiam, propterea quod spe felicitatis sibi carere videtur.« Eller: (1831, 14/2) »H. A. ilde tilfreds med sig selv. Den Tungsind!«

Allerede som autodidakt havde Kier opnået en færdighed i udførelsen af miniatureportrætter i profil, som nok kan tåle sammenligning med H. P. Feddersen (jævnfør billedet af degn Jørgen Hansen, som må være udført senest 1825). Han har allerede dengang været i besiddelse af en psykologisk indfølelsesevne med blik for det individuelle i miniaturen.

En stor produktion blev det næppe til, men de portrætter som er bevaret enten i original eller i senere stik eller fotografisk gengivelse er solide og sobre. Ældst af disse er et familiebillede (malet i olie på lærred 1829) fra Østerløgum præstegård. Originalen er desværre gået tabt (under Lybeks bombardement).¹⁾ Endvidere kan nævnes:

Maleri af *provst Paulsen* i Åbenrå, senere overkonsistorialråd i Altona (død 1854). Original kendes ikke, men litografi udført af I. Becker, og et brystbillede, olie på lærred, malet i Hamborg 1867 (»post mortem pinxit«) nu i Åbenrå kirke, er sandsynligvis udført efter Kiers maleri.

Maleri i Brede kirke af sognepræst *J. C. Lautrup*, olie på lærred, 265 × 168, malet af Kier i 1840 (jfr. Wulffs dagbog p. 74 »i Kirken var sit Billede (dvs. Lautrups) af Kier opstillet.«)

Selvportræt, olie på lærred, nu Åbenrå museum.

Miniature af *digterinden Anna* (datter af førnævnte pastor L.), nu i Tønder museum.

2 miniaturer af *pastor P. Kier og hustru* (malet på elfenben, hvorved alle de muligheder som malergrunden giver, er udnyttet). Privateje.

En del miniaturer (akvarel eller tegnet med blyant på papir) findes på Leerskov (gårdejer Nis H. Callesen), flere af disse er gengivet i *Sønderjyllands Historie*³⁾ og i *Sønderjydske Slægter*.⁴⁾

Selvportræt og miniature af *Anna Helene Kier, f. Johannsen*, ejes af bibliotekar dr. H. P. Johannsen i Flensborg.

Amtslæge, dr. Mads Michelsen i Åbenrå ejede 2 malerier (portrætter), som utvivlsomt er malet af Kier, da amtslægen havde købt dem af Kiers brodersøn i Østerløgum.

Flere tegninger, fortrinsvis mytologiske og allegoriske kompositioner, sandsynligvis udført i København (fru Kela Jessen, Nr. Hostrup).

Hovedparten af Kiers produktion må desværre anses for tabt, i hvert fald kendes de ikke i dag. Følgende billeder og motiver omtales i faderens dagbog:

1828, 4. november. H. A. gik til Rise for at portrættere (form. *pastor Wulff*, familiens gode ven).

1829, 24. jan. H. A. arbejder sit opstandelsesstykke om.

1829, 10. febr. H. A. maler et natstykke efter Berger (Daniel B., tysk kobberstikker, død 1824).

1829, 18. nov. Jeg sad om formiddagen for min søn, da han maler mit ansigtsanlæg i fuld størrelse. 1. dec. er billedet færdig, »mig synes, det er meget godt.«

1830, 13. jan. H. A. maler en samaritanerinde og Jesus ved brønden.

1830, 9. marts. Brev fra provst Paulsen, at H. A. skal male ham.

1830, 5. april. H. A. har været i Skjærbæk for at male et portræt af pastor Gjelstrups datter.

1830, 1. juni. H. A. til Brede for at male kirken der.

1830, 23. nov. H. A. maler sin Maria Stuart.

1831, 29. dec. Den unge Matzen fra Terp her at bestille H. A. til at male en hest, som er købt til Hertugen på Augustenborg.

Måske kan en eller anden læser give oplysninger om, hvor nogle af disse billeder findes nu. I de anførte år opholdt Kier sig i Flensborg og var kun hjemme i sine ferier. Sandsynligvis har han udført en del arbejder i Flensborg, dog savnes enhver oplysning herom.

Maler H. A. Kier hørte hjemme i den danske helstat, og selv om han så den smuldre og falde sammen, var og blev dens traditioner og anskuelser dog hans. I dem var han opdraget og i helstatens dobbeltkultur følte han sig hjemme. Hans barndomshjem var nøje knyttet til slægterne Lautrup og Wulff i Brede, som alle følte en vis aversion mod folkebevægelsen, perso-

nificeret i mænd som P. C. Koch og Laurits Skau. Da hans søstersøn som elev på Rødding højskole skrev til ham (1853) og adresserede brevet til »Hr. H. A. Kjær i Øster Lygum ved Aabenraa«, svarede han f. eks. let sarkastisk: »Ich suchte zu errathen von wem dieser Brief kommen mögte, er muss von jemand kommen, der mir nicht bekannt ist, da er nicht meinen Namen richtig schreibt, und er muss ein sehr dänisch gesinnter seyn, indem er Aabenraa schreibt.« Tysksindet var den gamle maler ikke, men navneforandringer,⁵⁾ som i hans øjne smagte af danisme, huede ikke den gamle slesviger. Digterinden Anna var hans kusine og fortrolige, og utallige breve er gået frem og tilbage mellem de to hjem. Enkelte af deres breve er bevaret endnu og fortæller om en svunden tids tanker og idealer. Begge var dansksindede og »åndsbeslægtede«, som de gentagne gange betoner, men i begges sind lever noget tvestrengt, barndommens miljø binder dem til dansk og tysk kultur og sprog. I et langt brev fra 1864 fortæller digterinden sin fortrolige gamle ven, at hun har truffet »en ungarsk Edelmand L. P. v. Bacho de Deszer«, som var indkvarteret i hendes hjem, og da deres »Siæle samstemte«, opstod der snart et varmt venskab mellem dem. Da han efter krigens afslutning blev hjemsendt, har han endog besøgt hende igen, »over 160 Mile reiste han for at tale med mig. Nu i Dag haaber jeg, at han naaer Prag.« Hun testamenterede ham siden hele sin formue. Hele denne mærkelige historie har hun sikkert kun betroet sin gamle slægtning og barndomsven.

Kier døde i 1882 og hans søstersøn, Nis H. Callesen i Leerskov, skrev om ham: Han var en af de hæderligste karakterer, jeg har kendt, og jeg ved ingen, som jeg har set mere op til. Han havde alle dage været os en sand ven både i sorg og i glæde. Hans godhed imod os har været mageløs.

På hans konfirmationsdag i 1810 gav hans fader ham dette vers:

Guds Ord gjør viis, hans Bud gjør reen,
Og frelser dig fra Sorg og Meen.
Bevar hans Ord og hold hans Bud,
Forlad dig stedse paa din Gud,
Da er dit Liv paa Jorden Fred
Og Døden dig til Salighed.

Det eftermæle, han fik, viser, at faderens ønske gik i opfyldelse.

1) Jfr. Sønderjysk Månedsskrift 1946, p. 164. Billedet er også gengivet i Sønderjyllands Historie, bd. IV, p. 139. Når det i billedteksten benævnes som akvarel og at originalen ejes af gdr. Rasm. Callesen, må dette efter det oplyste berigtiges.

2) Jfr. Sønderjyllands Historie IV, p. 208.

3) ib. p. 353.

4) p. 4, 43, 87, 116, 153, 169.

5) Apenrade var byens officielle navn. Brevet bærer poststemplet *Apenrade* 10/12 1853.

Nogle enkeltheder i passionsalteret i Slesvig Domkirke

Fordum i Bordesholm Kloster

Af Poul Kürstein

4. Legendære træk 3 – Den hellige Veronika.

I det foregående så vi, at Brüggemann viste stort mådehold når det gjaldt at fremhæve jomfru Maria. I »nedfarten til dødsriget« brugte han ganske vist legendært stof, men det drejede sig i virkeligheden kun om religiøs digtning over motiverne: Satans overvindelse eller Kristus som Sejrvinder og Kødets Opstandelse, tanker som havde og delvis stadig har autoritet i kristenheden.

Der findes endnu en afvigelse fra de kanoniske evangeliers beretning. Det drejer sig om den rigt klædte kvindeskikkelse i forgrunden af korsvandringen i midtfeltets nederste del.

Kristus er sunket til jorden under korsets vægt. Krigsfolket er emsig optaget af at få fart i sagerne. Hun tager sig ro til at knæle ned og brede en dug ud og skal just til at tørre den lidendes ansigt. Evangeliet ved intet af denne kvinde at sige. Des mere ved legenden.

Det fortælles, at en gudfrygtig kvinde Veronica under korsvandringen, da Jesus styrtede, ilede til og tørrede hans åsyn med sin svededug. Et taknemligt blik var hendes løn. Men senere så hun, at sveden og blodpletterne på svededugen dannede et billede af hans forpinte og dog skønne træk. Da Cæsar Tiberius engang var dødssyg, ilede Veronica til ham. Ved synet af det hellige billede på svededugen kom Cæsar til troen og kom igen til sin helse.

Denne historie lader som om den er smedet i eet stykke. Det er den ikke, men det skal indrømmes, at den, der gav den den endelige form, har været et stort stykke af en digter. Det er nemlig sådan, at »der er flere Slags Kiød i den Fricassee« for at bruge et fyndigt kongeord.⁷⁾

Fra først af hed kvinden ikke Veronica, men Berenike. Det bliver lettere at forstå, når det oplyses at udtalen af det græske »b« ændredes til »v«. Det skete allerede i senantiken. Det ses af, at f. eks. det græske navn »Basileus« er blevet overtaget af russisk som »Vasili« og græsk »Barbara« er blevet til russisk »Varvara«. Da man havde glemt forbindelsen, tolkede man navnet som »vera (det sande) icon (billede)«.

Den hellige Veronika.

Svededugen hører i virkeligheden hjemme i en legende om apostelen Peter. Der fortælles nemlig, at en kvinde lånte ham sit slør at binde for øjnene, for at han ikke skulle ræddes for det dræbende hug, da han blev henrettet uden for en af Roms porte. Endelig har historien om helbredelsen ved hjælp af et Kristus-billede fra først af intet at gøre med Cæsar Tiberius, men hører til i sagnet om kong Abgar i Osrhoëne i Mesopotamien, som er nævnt oven for.

Er der således ingen som helst historisk sandhed i Veronica-fortællingen, er den dog ikke uden værdi. En god historie har jo værdi i sig selv, men vigtigere er, at den kristelige næstekærlighed har fået kød og blod i Veronica, som er blevet et godt forbillede.

Det var da heller ikke nogen ubetinget fordel, at helgenerne blev kostet ud af kirken, især da ikke, når man ser, hvem der tog deres plads. I Slesvig domkirke var der andre for f. eks. Sankt Morten, Veronicas medhjælper i næstekærlighed. En lang række apostle havde andre. Troens strids-

mand og vældige helt Sankt Mikael blev æret, og det gjorde den kristne ridder St. Jørgen også. Hans oprindelse er om muligt endnu mere broget end Veronicas, men det blev han ikke ringere af som forbillede. Altre for St. Laurentius og for de hellige jomfruer Margareta og Katharina og andre blodvidner var med til at styrke troens fasthed.

Men hvem kom i stedet efter reformationens store flyttedag? Hvis billeder prydede kirken? Og hvem blev begravet der?

Det gjorde for eksempel doktor i Theologien førstepræst Sledanus, som i samfulde 42 år misbrugte landets fornemste prækestol til utrolige angreb på uvenner. I kapellerne, helgenernes kapeller ligger højfornemme lig af adelige bondeplagere og de velvise lig af hovne borgmestre.

Reformationstidens evangeliske præster må have haft en anelse om, hvor det bar hen. Flere steder blev helgenerne i kirken – og er der endnu. Hist og her med påmindelsen: sancti sunt venerandi non adorandi – helgener bør æres og ej tilbedes.

Det kan være rigtigt nok. Der er al mulig grund til at ære Veronica.

5. Titelskriver – evangelisten Matthæus.

Det nyeste og bedste grundlag for et studium af Brüggemanns alter er givet af Horst Appuhn⁸⁾ og Fritz Fuglsang⁹⁾. Mens Appuhns værk desværre er utrykt og vanskeligt tilgængeligt, foreligger der fra hans hånd en fortrinlig lysbilledserie, som er vel egnet både til privat fordybelse og til undervisning i historie og religion¹⁰⁾. Enkelthederne i alteret er vanskelige at studere på stedet på grund af alterets størrelse og figurernes lidenhed. Fuglsangs bog har et væld af tavler, som der henvises til i det følgende:

Fuglsangs tavle 44 er et udsnit af korsfæstelsen og kaldes: korsfæstelsen, titelskriveren. Hermed menes den skriver, som på landshøvdingens bud skrev: Jesus Nazaræren, jødernes konge. Den opmærksomme tilskuer vil imidlertid allerede have set, at denne titel i forvejen findes på korset. Det er imidlertid ikke nogen hindring for en middelalderlig tankegang, som ikke havde noget imod at fremstille to i tid adskilte hændelser i eet billede. Jævnfør med, hvad der allerede er skrevet om påskemåltidet. Den middelalderlige tradition for en korsfæstelsesscene krævede også en titelskriver, og hans plads er gerne i forgrunden i midten i umiddelbar forbindelse med gruppen omkring landshøvdingen, fra hvem han jo også får sine ordrer.

På Slesvig-alteret er det imidlertid påfaldende, at han er rykket bort fra landshøvdingen helt ud til højre. Han har ikke den ringeste forbindelse med denne øvrighedsperson, men derimod med en landsknægtlignende mand, som taler ivrigt, men ikke synes at handle på embeds vegne, men tværtimod giver udtryk for noget privat, som optager ham meget. Fugl-

sang identificerer ham med hin høvedsmand, der sagde: »Sandelig, denne var Guds søn«. Det citeres i indbyrdes noget afvigende form af vore hjemmelmænd, forfatterne af de tre synoptiske evangelier, Matthæus (27, 54), Marcus (15, 39) og Lucas (23, 47). Den, han siger det til, må være en historiker eller journalist eller for at tale i kirkens sprog: en evangelist. Det er naturligt at tænke på den eneste apostel mellem de tre nævnte evangelister, nemlig Matthæus.

Alteret røber, at dets skaber, Hans Brüggemann (eller hans teologiske rådgiver), har været dybt fortrolig med den hellige skrift. Det er min påstand, at Brüggemann som modvægt mod manddrabet i korsfæstelsens venstre side har flyttet den traditionelle titelskriver helt ud til højre, har sammenstillet ham med den klartskuende høvedsmand og med overlæg ændret ham til at forestille evangelisten Matthæus.

Dette styrkes ved, at en mand, som i åsyn og da særligt i klædedragt ligner korsfæstelsesscenen evangelist, optræder i nedtagelsen fra korset (Fuglsangs tavle 46, 47 og 49), hvor han knæler i forgrunden med en knibtang. Det stemmer med sandsynligheden, at en eller flere af Herrens disciple hjalp ved denne lejlighed. Det sømmede sig! Johannes er også med.

I nadverscenen (Fuglsangs tavle 96, 97 og 101) findes blandt apostlene een, nr. 3 t. h. for Jesus og Johannes, som har en ikke ringe lighed med de to ovennævnte personer. Dermed synes vi at have sikkerhed for, at kunstneren virkelig har tænkt sig, at skriveren under korset skulle forestille evangelisten Matthæus.

Man kan tænke sig den indvending, at de tre ansigter ikke er helt overensstemmende. Hertil kan siges, at det samme forhold kan iagttages ved en række andre personer, som uimodsagt er de samme, selv om de forskellige fremstillinger viser ikke ringe afvigelser. Det gælder apostelen Johannes og apostelen Peter. Det gælder de to fremstillinger af Moses i »påskens« (tavle 92) og »nedfarten til dødsriget« (tavle 57), hvor ikke engang Moses' horn er af samme form. Det er ligefrem påfaldende ved Judas, der i nadverbilledet (103) ser helt menneskelig og skikkelig ud, så at han kun kendes på pengepungen, mens han som stikker i Gethsemane (tavle 4) er blevet en fæl skifting, og bortset fra de ændringer, som en ond samvittighed kan have gjort, er skægget kendeligt ændret.

Men frem for alt gælder det jo Kristus-figurens ansigt, som er varieret adskillige gange og fremviser mindst lige så store afvigelser som den mand, som i det foregående er søgt bestemt som apostelen og evangelisten Matthæus, den tidligere tolder Levi.

6. Alterets stifter – Nikodemus.

Appuhn og Fuglsang fremsætter den teori, at hertug Frederik (senere

kong Frederik 1.) skal have stiftet Bordesholm-alteret. Udgangspunktet for Fuglsangs interessante konstruktion er Anna af Brandenborgs og Frederiks fælles gravmæle af bronze i klosterkirken i Bordesholm. Hun døde ung. Han trøstede sig siden. Dernæst drages en parallel til Claus Bergs altertavle i Odense, der er stiftet af kong Hans og dronning Christine. Anledningen var sønnen Franses død. Han og broderen Kristiern (2.) er fremstillet sammen med stifterne. Dronning Christine var en meget religiøs natur og brugte store midler til religiøse formål.

I modsætning til alteret i Odense er der ingen stifterfigurer på alteret i Slesvig. Alteret siger om sig selv kun, at det er fuldendt 1521. For den fromme dronning Christine var det naturligt at fortælle, hvem der havde bekostet alteret, lige som det den dag i dag er naturligt for en uselvsk og from bonde at sætte sit navn på de lysestager, som han forærer sin kirke.

Frederik var ikke from. Han var heller ikke gavmild. Han var rent ud sagt den største fedtsyl, der har siddet på den danske trone. Han havde forståelse af reformationens politiske og økonomiske betydning. Det er ham, Povl Helgesen kalder »den kirkerøverske konge«. Han var en af de naturer, der ikke giver et æble bort uden at være sikker på at få to pærer igen. Det er lidet rimeligt, at han skulle have bekostet et stort og kostbart alter uden at forkynde det. Det ser også mærkeligt ud, at Henrik Rantzau ikke kender noget til, at hertugen skulle have bekostet alteret. Hans fader, Johan Rantzau, var Frederiks nærmeste medarbejder.

Det forekommer mig mest sandsynligt, at det er augustinerkorherrene i Bordesholm kloster, som selv har finansieret alteret. Fuglsang mener ganske vist, at klosteret ikke var særligt velhavende. Og dog har man indtryk af en stigende velstand, der giver sig udtryk i stadige udvidelser af kirken fra 1462 til 1509. Oprettelsen af 14 sidealtre taler også et tydeligt sprog, og ved grundlæggelsen af Kiels universitet bidrager klosteret væsentligt med en årlig indtægt af jorderne på 5000 rigsdaler, og da har der formentlig allerede været solgt meget fra. Endvidere må man betænke, at disse 5000 rigsdaler 150 år i forvejen på Brüggemanns tid har været uendeligt meget mere værd, så et rent fattighus har klosteret ingenlunde været. »Vistnok er guds frygt med nøjsomhed en stor vinding«. Det gælder da også for et kloster, og efter at der var sat skik på klosterlivet i 1490, har de midler, der tidligere blev ædt og drukket op, nok slået til til et sømmeligt alter.¹¹⁾

Har korherrene selv bekostet alteret, forstår man også bedre mangelen på stifterfigurer eller stifterindskrift.

Måske åbner der sig en farbar vej, som ikke er kortlagt i enkeltheder, i det følgende, som antydes, for at en, der er kyndig i augustinerkorherrenes historie i almindelighed og i Bordesholms eller Windsheimer-kongregationens i særdeleshed, kan vandre vejen igennem og se, om den fører til målet.

Det er Ehrhardts tavler i Fuglsangs bog, som hjælper os.

I »Gravlæggelsen« (tavle 54 og især 55, øverst til højre) optræder en ældre skægget mand i kutte med hætte. Han kunne være Nikodemus (Johannes 19.39), og da den samme mand optræder i »Jesus for ypperstepræsten« (Tavle 3 og 7), nærmer sandsynligheden sig til vished, da han her optræder som den, der vil afværge ypperstepræstens voldsomme reaktion. Det stemmer fortrinligt med Johannes 7.50. Han optræder også på »korsfæstelsen« (tavle 39), i baggrunden, som det sjæleligt sømmer sig for ham, der kom om natten.

Som man ser, er der gjort påfaldende meget ud af denne bifigur. Kan det tænkes, at Nikodemus, som optræder i en munkekutte, er en skjult stifterfigur, der står for kapitlet? Har augustinerkorherrer eller kun de fra Windsheimer-kongregationen eller blot Bordesholm vist Nikodemus en særlig ære? Hvis det er tilfældet, er det *bevist*, at klosteret selv har kostet alteret. Hvis det *ikke* er tilfældet, er og bliver det *sandsynligst*, at korherrerne og ikke en religiøst ligeglad og gerrig, svigefuld, hyklerisk, troløs og evig utilfreds fyrste har bestilt og betalt det mageløse værk.

7) af Christian den Femte.

8) Horst Appuhn: Der Bordesholmer Altar. Studien zum Werk Meister Hans Brüggemanns. 1952. Manuskript i Kunsthistorisches Institut der Universität Kiel.

9) Fritz Fuglsang og Ehrhardt: Der Bordesholmer Altar des Hans Brüggemann. 1958 .

10) Horst Appuhn: Bordesholmer Altar. 21 Bilder R 206. Institut für Film und Bild in Wissenschaft und Unterricht. München 23, Leopoldstrasse 175.

11) Eduard Völkel: Kloster und Kirche der Augustiner Chorherren zu Bordesholm. 1954.

Hans Adolph Brorsons visitatsindberetninger

(fortsat fra *Sønderjysk Månedsskrift* 1960, s. 262)

Nr. Rangstrup herred

T o f t l u n d

1742 29/11: Sgpr. *Christian Outzen*, kapellan 1723, sgpr. 1739–58, prædikede meget opbyggeligt og er en brav mand i sit embede og vandring. Det var glædeligt at høre ungdommen svare dejligt i denne menighed, som tilforn har været extrem vankundig.

1754 20/1: Sgpr. prædikede smukt og er alvorlig i sit embede. Ungdommen gjorde god rede for sig, menigheden var attent, degnen og skoleholderen upåklagelige.

1758 18/3, Mariæ bebudelsesdag: Sgpr. *Chr. Outzen* har indtil hans høje alderdom med nidkærhed søgt menighedens frelse. Denne sinde (gang) begærede han, at hans søn *Johannes Outzen*, som er kandidat, måtte prædike

for mig; han fremstillede meget opbyggeligt evangeliets søde budskab. Ingen klager over den gamle degn *Hans Jørgensen*, men især har den unge *Marcus Pedersen* et godt skudsmål for sine gode forhold og retskafne skoleforhold. Skoleholder *Jes Rasmussen* om vinteren i Stenderup og *Niels Olufsen* i Ørderup fik godt skudsmål både for lærdom og levned – især det sidste. Ungdommen svarede vel, og intet blev klaget. Bemeldte retsindige gamle lærer (sgpr.) blev ved døden bortkaldt den 25. juli. Da hans sidste svaghed begyndte, gik han 8. søndag efter trinitatis for sidste gang op på sin prædikestol og holdt en kort, men meget alvorlig og bevægelig afskedstale til menigheden, gik derpå hjem, lagde sig straks til sengs og bortdøde niende dagen efter.

1762 27/5: Sgpr. *Owe Thorning*, 1761–1774, derefter i Sevel 1774–1801, prædikede skikkeligt om en gudelig vandring. Degn *Marcus Pedersen* holder skole for ungdommen i Toftlund sommer og vinter, men i denne sommer hindret, fordi han måtte bygge noget til sit hus; er ellers flittig i sit embede og helt skikkelig i sit levned. I Stenderup er *Jes Rasmussen* skoleholder, som ligeledes er skikkelig og flittig. Det samme blev også forsikret om *Peder Hansen Selland*, skoleholder i Allerup. Ungdommen svarede til dels skikkeligt. Menigheden er ikke med de bedste og viser ej den frugt, som man af deres salige lærers, hr. *Christian Outzens* mange års utrættelige flid og arbejde skulle have ventet.

Bevtoft

1742 1/12: Sgpr. *Augustinus Chrystalsin*, 1727–61, prædikede smukt. Ungdommen svarede ret skikkeligt.

1750 11/1: Studiosus *Ditlef Outzen*, sgpr. Bevtoft 1788–89, før den tid i Branderup, lod sig høre for mig med en prædiken, der var både grundig og opvækkelig. Ungdommen var ulastelig og lovede at forbedre sig.

1755 26/2: Provst *Augustinus Chrystalsin* prædikede skikkeligt; ungdommen svarede ulasteligt. Degn *Møller* er ustraffelig i levned. Heller ingen klager over de øvrige skoleholdere.

1762 28/5: Sgpr. *Peder Gutfeld*, 1761–88, derefter Søllerød og Skærbæk, prædikede meget opbyggeligt; han er en velbegavet og retsindig lærer. Degn *Christian Møller*, studiosus, gør sit embede ustraffeligt. I Bevtoft er skoleholder *Peder Dynesen*, som har et godt vidnesbyrd om, at han med megen flid og i en gudelig vandring har undervist de unge. De andre skoleholdere såvel i hovedsognet som i annekset Tiislund holder skole om vinteren upåklageligt. Ungdommen svarede ulasteligt, og over menigheden blev der ikke klaget.

Agerskov

1742 2/12, 1. adventssøndag: Sgpr. *Otto Riese*, kapellan 1734, sgpr. 1738

–79, prædikede grundigt. Ungdommen var vel grundfæstet og munter til at svare; menigheden attent og bevægelig.

1750 4/1: Sgpr. holdt en opbyggelig prædiken. I samme menighed er der en dejlig opvækkelse, som tager mere og mere til, ligesom tilhørerne i almindelighed var meget agtpågivende, og ungdommen »færdig« (dygtig) til at svare.

1754 13/1: Sgpr. prædikede opbyggeligt og havde en smuk ungdom, som gjorde god rede for sig. Degnen er en gammel og skrøbelig mand, men skoleholderen gav præsten et godt skudsmål. I denne menighed har fra for en del åringer siden været en køn opvækkelse. Iøvrigt ingen klager.

1755 23/11: Sgpr. holdt en opbyggelig prædiken. Ungdommen svarede vel. Den gamle degn er emeritus; den unge degn *Hans Jensen* har et meget godt ord for sin gudelige vandring og retskafne flid og troskab i sit degneembede og skolehold.

1759 4/3: Sgpr. prædikede. Den gamle degn *Hans Hessel* er emeritus. Den unge degn *Hans Jensen* giver sgpr. det vidnesbyrd, at han er retskaffen i sit embede og forestår hovedskolen i Agerskov med megen flid og troskab. Vellerup, Bovlund og Gestrup holder hver en skolemester til deres børn. Ingen klager. Ungdommen svarede vel. I menigheden har der i mange år været en smuk opvækkelse.

Branderup

1742 28/11: Sgpr. *Nicolai Freuchen* (Frøiken), 1712–52, prædikede meget smukt. Han er en velbegavet mand og lever ustraffeligt. Ungdommen svarede upåklageligt. Menigheden hørte med megen agtsomhed.

1750 6/1, helligtrekongersdag: Provsten prædikede smukt. Ungdommen svarede mådeligt, blev tillige med lærere og tilhørere opmuntrede i deres saligheds sag.

1754 16/1: Sgpr. *Anders Brun*, 1752–56, derefter diakon i Tønder, holdt en meget bevægelig prædiken og er en retsindig og meget alvorlig lærer. Ungdommen svarede skikkelig; heller ingen klager over degnen, som tillige holder skole i det halve sogn. Særdeles rost blev skoleholderen i Rurup, som, skønt han er meget svag og gebrækkelig, er derhos meget habil og flittig og tillige kristelig i levned.

1760 29/6: Sgpr. *Ditlev Outzen*, 1760–88, prædikede. Degn *Friderich Ewald* forestår skolen i Branderup om vinteren, i levned og lærdom upåklagelig. I Rurup er en vanfør, men »kostelig« (udmærket) skolemester ved navn *Michelsen*. Han kan hverken stå eller gå, men er meget vel oplyst og har stor bekvemhed (skikkethed) og lyst til information. Få er hans lige i at informere børn. Han informerer både vinter og sommer. Særlig forargelse var der ikke, og ungdommen svarede vel. Gg

Minder om St. Peters dag i gammel tid

Ved Christian Maibøll

I tiden før sidste århundredskifte, da dagbladene endnu langtfra havde vundet indpas i alle hjem, var »Drøhses Almanak«, Tønders og vesteregnens mest udbredte bog, som studeredes med interesse både af voksne og børn. Heri læste man om sol- og måneformørkelser, om ebbe og flod og vejrspådomme. Om St. Peters dag den 22. februar hed det således: Som vejret er i dag, vil det vedblive at være i 40 dage. På St. Peters dag siges der imidlertid også, at St. Peter kaster en varm sten i vandet, og derfor kaldtes denne dag før »Peters sten« i almanakken og ikke som nu »Peters stol«. Dette navn stammer fra apostlen Peter (Simon), som efter den romerske kirkes legende skal have beklædt den første bispestol i Rom.

Gamle folk ved også at fortælle, at man i deres ungdom kendte skikken med at skrive og sende bindebrev på St. Peters dag, men denne skik var de fleste steder gået i glemme i tiden før 1900.

I svunden tid, helt op til 1921, var det en fast skik på egnen omkring Tønder, særlig i Jejsing og Rørkær, at »svid Per a e by« eller »svid Per e skæg a«. Børnene gik om eftermiddagen fra gård til gård og bad om halm. De samlede så ved byens gamle kro, hvor også mange voksne havde indfundet sig. Hos kromanden lånte de en tohjulet kærre og kørte halmen op på Jejsing banke. Her blev halmen bundet på lange stænger, der om aftenen bares rundt som fakler. Resten af halmen blev kastet i bunke og brændt af. De voksne kom sædvanlig også med halm eller med en tjæretønde, som gav et smukt og holdbart blus. Når ilden var udbrændt, gik hver til sit.

For 75 år siden gav redaktør Peter Skovrøy følgende skildring af den gamle skik i »Vestslesvigs Tidende« af 23. februar 1885: »Der gives enkelte gamle skikke, der har holdt sig indtil vore dage. Således er det her på egnen endnu skik, at man aftenen før St. Peters dag tænder blus og bål på bymarkernes højdepunkter, for på denne måde at jage vinteren ud af byen. Fra den dag ønsker man altså liv og farver i naturen. I aftes den 21. februar, da vejret var så stille og klart, var det ret synligt, hvor travlt folk havde med at brænde bål omkring ved byerne. Især i Hostrup sogn, og såvidt man kunne skønne, i Jejsing by, udførte man med en vis fløthed og elegance denne ceremoni. Man så her en hel række blus med lige lang afstand mellem hvert. Fra et højtliggende punkt i nærheden af Tønder kunne man klokken syv tælle nogle og tyve blus.«

Andreas Petersen, Kollund (død den 17. december 1958), en af »Sønderjysk månedsskrifts« flittige medarbejdere, har efterladt sig følgende skildring af den 21. februar i Rørkær i firserne:

»Frem for andre gamle skikke i min fødeby var og blev at »svi vinter a æ by« dog den dejligste. Der var travlhed den 21. februar fra morgentunden af. Der skulle jo samles halm. Bønderne var selv interesseret i den gamle skik, så vi de fleste steder sædvanlig fik to »klapninger« halm, og det var ikke alene drengene, de store piger hjalp også med. Henimod middag var et læs færdigt til at køres op på »Hybjerg«, det højeste punkt østen for byen. Der gik vi i gang med at lave store fakler, nogle var 4–5 meter lange, og det tog hele eftermiddagen. »Unnen« tænkte der ikke på; det var der slet ikke tid til. Da vi havde formet ca. 50 fakler, var eftermiddagen også til ende. Ved mørkets frembrud blev der tændt, det store øjeblik var kommen. Et dejligt syn, som kunne ses viden om, en venlig hilsen til vore nabobyer, som også festede på lignende måde. Fra Højbjerg kunne vi endog se blus i Øster Højst. Efter afbrændingen af faklerne toges fat på den store stak løs halm, et vældigt blus. Alle børn sang danske sange.

Denne dejlige festdag for ungdommen blev selvfølgelig om aftenen overværet af forældrene og andre voksne. Efter festen på »Hybjerg« gik vi i sluttet trop med sang og klang hjem efter. En harmonikaspieler gik i spidsen, og den danske sang rungede gennem byen. Den dejlige dag, vi så længe havde ventet efter, var forbi for denne gang. Dagen efter blev det ved lodtrækning bestemt, hvem der skulle gøre rent på festpladsen. Der var orden i sagerne. Ja, sådan gik det for sig for 70 år siden, en dejlig gammel skik, som ikke burde gå af mode, men måske kendes den slet ikke mere i min fødeby.«

Den gamle skik med at jage vinteren af by på St. Peters aften har op til vore dage holdt sig i visse egne syd for grænsen, i nogle sogne ved skellet mellem Sydtønder og Husum amter samt på Rømø.

Hjemstavnsugen den 19. - 25. februar 1961

Dansk historisk Fællesforening og De danske Ungdomsforeninger har opfordret deres underafdelinger og tilsluttede foreninger til i sidste uge af februar 1961 (19/2–25/2) at arrangere *historiske »hjemstavsafstener«* over hele landet – gerne i samarbejde med de kristelige ungdomsforeninger, foredragsforeninger og andre folkelige foreninger. Formålet hermed er på bredt folkeligt grundlag at øge den historiske interesse og derved give et

nyt og værdifuldt indslag i det folkelige arbejde, hvorom unge og ældre samles i landets forsamlingshuse og foredragssale. Gennem deres lokale afdelinger og tilsluttede foreninger eller institutioner vil de to landsforeninger overalt i landet arbejde sammen for i den nævnte uge at få tilrettelagt møder med afvekslende programmer, men alle sigtende mod at samle unge og ældre af alle samfundslag til i fællesskab at lytte til fortidens tale inden for den snævre hjemstavn.

Man har tænkt sig, at der i »hjemstavnsugen«, så vidt det nu er muligt, arrangeres hjemstavnsaftener i alle sogne og byer. I vanskelige tilfælde vil nogle nabosogne dog kunne slutte sig sammen om at arrangere en hjemstavnsaften i fællesskab.

Hjemstavnsaftenerne skal ikke være stive og højtidelige med timelange lokalhistoriske foredrag, men de må tilrettelægges med et afvekslende og i bedste forstand folkeligt program, således at også den, der ikke er specielt historisk interesseret, kan få lyst til at være med. Emnerne må være glimt af sognets eller den snævrere hjemstavns historie, og det må i så vid udstrækning som muligt være sognets egne folk, der medvirker og optræder som talere eller fortællere, som sangere eller folkedansere. Det lokale får derved en tiltrækning i dobbelt forstand. Arrangementer af denne art har ofte fyldt forsamlingshusene til bristepunktet.

Landsforeningerne opfordrer indtrængende tillidsmænd og lokalbestyrelser til at medvirke ved hjemstavnsaftenernes heldige gennemførelse.

Ved en »hjemstavnsaften« forstår et arrangement, der inden for et sogn skal samle unge og ældre til en hyggelig aften, hvor sognets egne – i så vid udstrækning, som det under de givne omstændigheder er muligt – fører ordet og optræder. Der fortælles om begivenheder og tilstande i sognet i ældre tid, og der arrangeres optræden og underholdning i egnshistorisk tilsnit. Hjemstavnsaftenerne vil derfor få varieret form og indhold efter skiftende muligheder i landets forskellige egne. Et møde kan f. eks. indledes med et kort *lokalhistorisk foredrag*, højst 30 minutter, dernæst kan et par af sognets gamle i korte indlæg på 5–10 minutter *berette minder* fra barndoms- og ungdomstiden, eller der kan fortælles om de mænd, der dengang var bekendt på egnen, eller måske om besættelsestiden og dens mere eller mindre dramatiske begivenheder. For de yngre er det jo allerede fjern fortid. Der kan berettes om arbejdsskikke forud for mekaniseringen, om indførelse af de første maskiner i sognet, der kan fortælles træk af det politiske og kommunalpolitiske liv, om gamle skikke i fest og i sorg. Under og efter det *fælles kaffebord* kan synges gamle *sange* og *viser*, der har været sunget på egnen forud for højskolesangbogens eller andre folkelige sangbøgers fremkomst. En af sognets lærere vil sikkert indøve nogle af disse sange med interesserede unge og ældre. Også en opvisning af egnens *gamle folkedragter* og *folkedanse* kan tages med som et mere underhol-

dende moment. Eller der kan arrangeres en lille *udstilling af gamle fotografier* hentet frem fra familiealbums, og en *udstilling af gamle håndarbejder* vil sikkert gøre lykke hos kvinderne. Forevisninger af *historiske film og lysbilleder* er også gode punkter på en hjemstavnsaftens program, men de bør have lokal tilknytning.

Havde Sønderborg en byret?

Af F. S. Grove-Stephensen

I den nylig udkomne 1. del af Sønderborg bys historie, går Johanne Skovgård ud fra, som en næsten given ting, at Sønderborg har haft en byret på samme linje, som de byretter eller skråer, der kendes fra Åbenrå, Haderslev, Tønder, Flensborg o. s. v.

Grundlaget for denne anskuelse er formentlig Johan Hvidtfeldts artikel i årbogen fra 1942, men er den angivne bevisførelse tilstrækkelig til at man kan drage denne konklusion, når det ikke på noget tidspunkt er lykkedes at finde selve byretten eller skråen?

Det af Hvidtfeldt fremdragne dokument er et tingsvidne fra Als Sønderherredsting, dateret den 21. marts 1495 ... hvori det hedder ... at et sådant gærde var gjort imod byens privilegier, efter hvad der fremgik af en udskrift af byskråen, som den durchlaughtigste fyrste hertug Henrik har undt og givet dem ...

Ifølge Jydske Lovs 1. bogs kap. 38 er et tingsvidne et vidnesbyrd fra de gode mænd på tinget (mindst 7) om hvad de hørte og så der. Omskrevet efter vort sprogbrug en udskrift af de forklaringer, der er afgivet på tinget.

Sagen her drejede sig om et gærde mellem Ulkebøl og Sønderborg, og den, hvis forklaring danner grundlaget for tingsvidnet, er borgmesteren i Sønderborg, der altså ikke alene er part i sagen, på byens vegne, men formentlig også på egne vegne, derved at byens indtægter kunne være afhængig af retssagen. Når så hertil kommer, at en sådan forklaring må være behæftet med de for enhver forklaring for retten værende mangler i form af erindringsforskydninger og overdrivelser, her i form af fremhævelse af byens magt – stilling og en vis selvhævdelse på tingets bekostning, synes jeg, at dokumentets betydning er mindre, end det gøres til. Hvis det derimod havde været en sandemandsafgørelse eller en afvisning fra tinget af, at sagen hørte under dets område, havde sagen været en anden.

Er der da ikke andet til støtte for påstanden om en byrets eksistens?

I hertug Alexanders stadfæstelse af byens privilegier hedder det den 2.

januar 1623 . . . byret og privilegier, hvormed de i tidligere tider var blevet benådet af hertugen i Slesvig, grev Henrik af Holsten.

Det kunne synes en styrkelse af tingsvidnet, fordi det både nævner byrette og hertug Henriks navn, men hertil er dog at sige, at Sønderborg under Hans den Yngre havde haft en tyrannisk herre, hvorfor man overfor efterfølgeren var interesseret i at drage så meget som muligt frem, for at få sin stilling sikret og måske derfor netop har brugt det pågældende tingsvidne til brug for sin ansøgning, hvorefter der er blevet confirmeret på grundlag af ansøgningen.

Denne antagelse synes så meget mere stemmende med virkeligheden, som ingen af de andre mere almindeligt holdte stadfæstelser kan give yderligere oplysninger. I denne forbindelse bemærkes, at man kender Christian den 1., Frederik den 1., dronning Dorotheas og hertug Johan Christians af hhv. 1461, 1529, 1540, 1561 og 1627.

Efter de sønderborgske hertugers fallit ansøger man om privilegier hos Frederik den III, der den 9. maj 1668 giver temmelig udførlige bestemmelser for sin konfirmation og deri bl. a. siger:

1. confirmiren und bestätigen Wir gedachten Unserer Stadt Sonderburg gewöhnliche Stadt-Gerichtigkeiten und Privilegien, wie sie dieselbe von Altersher erweislich gehabt und hargebracht, in so weit demselben allhier nicht derogiret und andere Maase gegeben wird.

Her havde så uden tvivl været en lejlighed til at fremkomme med byretten og til at få denne direkte confirmeret, men det sker ikke, og når bysekretæren de Bähr for den store kommission i 1698 siger, at der i Sønderborg bliver dømt efter Landgerichtsordnung, byens sædvane, Jydske Lov og, hvis det ikke slog til, efter saksisk ret, kommer vi sikkert sandheden nærmest. Det var jo ikke en begrebsnødvendighed, at en købstad havde en selvstændig byret. Det væsentlige for borgerne i byen var jo i langt højere grad, at man opnåede friheder i næringsmæssig og forvaltningsmæssig henseende, og det var kun enkelte byer, der oprindeligt skabte sig selvstændige byretter, medens de andre og som regel mindre bysamfund, lånte sig til rette og efterhånden inden for byens område skabte sædvaner, som man dømte efter borgerne imellem (jvf. Joul J. Jørgensen Rets-historie, p. 101 ff.).

I det hele er der en del, der kunne tyde på, at Sønderborg slet ikke har haft sine sager i orden, idet der også andet sted findes oplysninger, der kunne tyde på, at privilegierne var noget flossede. I en skrivelse til byfogeden i Skanør 1562 hedder det således: »Da borgerne i Sønderborg, der havde berettet, at de fra arrilds tid havde haft deres fiskeboder på Skanør og brugt sommerfiskeri der, indtil det for nylig blev dem forbudt, nu have begæret igen at måttet bruge fiskeri der, har kongen tilladt det for iår, dog kronens told og rettigheder uforkrænkedes. Byfogeden skal dog

påse, at de ikke efter den tid fisker der uden kongens tilladelse.« (Koncel-liets brevbøger 1562, p. 166).

I modsætning til Sønderborg bys historie føler jeg derfor ikke, at der er ført noget bevis for eksistensen af en særskilt byret eller skrå, og mon man ikke i byen havde stået stærkere overfor Hans den Yngre, hvis en sådan havde eksisteret, og mon man ikke ville have undgået mange af de konflikter, der opstod i slutningen af 16-hundredtallet, hvis det havde været tilfældet?

Fra Nationalmuseets arbejde i Sønderjylland

Olfert Voss har afsluttet prøvegravning på en boplads fra ældre ger-mansk jernalder i Drengsted, Døstrup sogn. Der blev afdækket et 15 m langt stykke af et 5 m bredt langhus, der var opdelt i to rum. Fundene består hovedsagelig af lerkarsskår, hvoraf mange er ornamenterede. Særlig bemærkelsesværdig er underdelen af et importeret glas, der lå i et stolpe-hul sammen med et halvt lerkar. Glasset stammer sandsynligvis fra slut-ningen af det 5. årh. e. Kr.

På Grøngård slotstomt, hvis væsentligste del blev udgravet i 1953–54 er i efteråret 1960 resten af tomten blevet fremgravet under ledelse af arkitekt Hertz, efter at vejen, som fører hen over tomten, ved kommunens velvilje var blevet midlertidigt omlagt. Udgravningen har frembragt en-keltfund af meget høj kvalitet. – Nationalmuseets Kommandørgård på Rømø har i 1960 haft 21.894 besøgende.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Haderslev amtskreds afholder

amtsgeneralforsamling

lørdag den 22. april. Program: Byvandring kl. 14; generalfor-samling på Harmonien kl. 15,30. – Mødested: Hertug Hans hospital kl. 14. Byvandringen ledes af museumsinspektør H. Neumann og kommunefuldmægtig Olav Christensen.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænse-landets liv
grænse-landets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Ta' BUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjerby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/s

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved H. C. Møller

HADERSLEV

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morso Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/s • VOJENS